

НАСЛЕДСТВЕНАТА ТРАНСМИСИЯ В РИМСКОТО ЧАСТНО ПРАВО – ГЕНЕЗИС И РАЗВИТИЕ

Анна Свободенова Чолакова
Бургаски свободен университет

THE TRANSMISSION IN ROMAN CIVIL HERITAGE LAW – GENEZIS AND DEVELOPMENT

Anna Svobodenova Cholakova
Burgas Free University

Анотация: Настоящата разработка изследва зараждането и развитието на наследствената трансмисия в римското частно право. Според автора, първите известни казуси с трансмисия се отнасят към предкласическата епоха, но категоричната поява на трансмисията се свързва с императорската и преторските практики в класическата епоха. Окончателното затвърждаване на института на законодателно ниво се наблюдава в следкласическото римско право.

Ключови думи: наследяване, наследствена трансмисия, римско частно право, наследник, трансмитент, трансмисар, консорциум на братята, реституция, *bonorum possessio*.

Обектът на внимание в настоящата статия – наследствената трансмисия се е зародила в Древен Рим и нейното пълно изследване от съвременната теория предполага проследяването на генезиса и развитието на едноименния правен институт. Необходимостта от по-задълбочено проучване на въпроса произтича и от факта, че нашата правна литература му е отделила незначително внимание до настоящия момент.

Правилата, които уреждат обществените отношения на наследяването, са в логическо единство с нормите, посветени на вещните и облигационните отношения, а наследяването като способ за преминаване на имуществото на едно починало лице към неговите наследници в исторически план се свързва с появата на частната собственост.

В най-древната епоха от развитието на човешкото общество – родовообщинния строй всички материални блага са служели за общо ползване и са били колективна собственост на рода, затова след смъртта на един от членовете на общността положението на родовото имущество не се променяло и въпросът за наследяването му не се поставял. Наченки на наследяване в тази епоха са открити само по отношение на малкото вещи, предназначени за лично ползване.¹

Историята на Римското частно право обхваща периода от 753 година преди новата ера до 565г. от новата ера. През тринадесетте века от своето развитие правните институти са се пораждали и изменяли в зависимост от обществено-политическите

¹ Андреев, М. Римско частно право. Наука и изкуство., С., 1992, с.413.

процеси в римското общество. В настоящата разработка зараждането и развитието на наследствената трансмисия ще бъде представено в хронологичен порядък, следвайки утвърдената в романистиката периодизация на римското право.²

1. Кратък обзор на правната литература, посветена на римската трансмисия

Имайки предвид отдалечеността във времето, е съвсем естествено данните относно възникването, развитието и датировката на наследствената трансмисия да остават за нас открити и противоречиви. В нашата правна литература изцяло липсват научни изследвания, посветени на трансмисията в римското право. В европейската доктрина са известни някои трудове, посветени на римската трансмисия, като монографии и статии на пандектистите от XVIII век.³ На трансмисията е отделено известно внимание и в общите трудове по пандектно право на германските цивилисти от XIX в. Ф.К. фон Савини, Г.Дернбург, Ю.Барон. През 2009 г. е публикувано изследването на романиста от университета в Аликанте /Испания/ Ж.Визкаино, посветено на правото на приращение /към наследството/ и наследяването по закон в римското право, в който авторът прави обширен обзор на изследванията на испанските и италианските учени от втората половина на XX век, посветени на римската трансмисия.⁴

На този древен и малко изучен институт от римското право специално внимание отделят и няколко руски учени. На първо място ще посочим дореволюционния правист Михаил Катков – професор в Киевския университет, който през 1904г. издава монография, посветена на приемството в правото на наследяване по римското и по съвременното право.⁵ Популярният и у нас изследовател на римското право И.Б.Новицки в своите общи трудове по римско частно право, разглеждайки другите въпроси на наследяването, отделя внимание и на трансмисията. Като особено значими за изучаването на римското наследствено право, съответно и за наследствената

---

² Периодизация на римското частно право: *архаичен период* /753-367 г. пр.н.е./ - от основаването на Рим до създаването на фигурата на претора; периодът се характеризира с установяване на републиката и създаването на XII таблици – най-древният източник на римското право; *пред-класически период* /367г. до 1 в. пр.н.е./ – характеризира се със създаване на преторската магистратура и зараждането на имперската идея; *класически период* /1 в.пр.н.е. – 235г. от н.е./ – периода на най-изявеното развитие на римската юриспруденция, на правните и властовите институти, който приключва със загубване на политическата стабилност и падането на династията на Северите – епохата, в която са творили най-известните и авторитетни римски юристи – Папиниан и Улпиан; *следкласически период* /втората половина на IIIв. – V в.н.е./ – период на политическа нестабилност, вулгаризация на правото и появата на интерполациите; през 476г. пада Западната Римска империя; *юстинианов период* /527-565г.н.е./ - периодът на управление на императора на Източната Римска империя – Юстиниан; характеризира се с кодификацията на римското право и издаването на трите основни източника, достигнали до наши дни – Институциите, Дигестите и Кодекса, получили през средновековието условното наименование „Корпус на цивилното право”.

³ Авторите са цитирани в монографията на Катков, М. Приемство в праве наследования по римскому и современному праву. Москва, 1904 г.: Б.Йеринг, А.Краузе, Т.Марецоллом, Ф.Неймейер, Ф.Шредер и др.

⁴ Fernandez Vizcaino J.B. El ius adrecedendi en la sucesion ab intestato romana. Biblioteca Virtual Miguel de Servantes, 2009. p.324-327.

⁵ Катков, М. Приемство в праве наследования по римскому и современному праву., Москва, 1904 г. В своята монография, посветена в същност на наследствената трансмисия, авторът прави задълбочен анализ на римските източници, придружен от анализ на римски казуси, съдържащи в себе си признаци на трансмисия.

трансмисия, се считат трудовете на известния съвременен руски романист професор Д.В.Дождев.⁶ И на последно място, но не и по значение, следва да посочим монографията на съвременния руски изследовател Станислав Смирнов.⁷

2. Споровете относно момента на появата на трансмисията в римското право

Болшинството автори, посветили изследванията си на трансмисията /и на римското наследствено право/, отнасят нейната поява към следкласическия период, като анализират казуси с елементи на трансмисия още от класическата епоха.⁸ Дождев счита, че трансмисията на наследството се е зародила в следкласическата епоха, като изключение в случаите, когато наследник, който не е успял да приеме наследството, умре преди навършване на 1-годишна възраст. Тогава правото на приемане на наследството преминавало към бащата на младенца – *transmissio ex capite infantiae*.⁹ В своята монография, посветена на трансмисията, Смирнов обосновава нейната поява в значително по-ранен етап – към периода на императорската и преторската практики от класическата епоха през II – III в. от н.е. Тази теза се поддържа и в настоящата разработка. В следкласическата епоха по времето на Юстиниан трансмисията се утвърждава на законодателно ниво.

3. Развитие на римското наследствено право и зараждане на трансмисията

3.1. Архаична епоха – от основаването на Рим до появата на фигурата на претора

Преди да се фокусираме върху зараждането на трансмисията, ще очертаем накратко особеностите на архаичното наследяване в древен Рим. Първоначално, при режима на фамилната собственост след смъртта на домовладелеца – *pater familias* имуществото оставало във фамилията на починалия. На практика, имуществото се запазвало в ръцете на досегашните си притежатели, без да се слива с имуществото на рода.¹⁰ В случаите, когато домовладелецът умираше без да остави своя фамилия, неговото имущество преминавало към другите най-близки роднини – лицата, с които е имал общ родоначалник /и би бил с тях в една фамилия, ако общият родоначалник не бил починал/: това били най-близките агнати и гентили на починалия – братя, чичовци, братовчеди – роднини по мъжка линия.¹¹

През разглежданата епоха, според някои изследователи, не само подвластните, но и домовладелецът не са имали „индивидуално лице“ в гражданския оборот. Те пред-

⁶ Дождев, Д. Наследственное право в Риме в эпоху ранней республики /V-IV вв. до н.э./, 1988 и Римское архаическое наследственное право, 1993. – трудовете не са посветени пряко на трансмисията, но изследвайки задълбочено наследственото правоприемство, авторът допринася за по-зълбочено разбиране и на наследствената трансмисия. Като особено достойнство на трудовете на Дождев се счита доказаната от автора историческа еволюция на наследяването по коляно и нарастването на значението на всеки отделен наследник в наследяването в архаичната епоха, което е предпоставка за генезиса на трансмисията в класическото римско право.

⁷ Смирнов, Ст. Наследственная трансмиссия в гражданском праве: генезис и развитие. Москва, 2019.

⁸ Така напр. Катков. Цит.съч.; Новицки, И. Основы римского гражданского права. Москва, 2007.

⁹ Дождев, Д. Римское частное право. Под ред. В.Нерсисянца. Москва, Норма, 2015, с.645.

¹⁰ Повече за структурата на римската фамилия вж. Андреев, М. Цит. съч., с.175.

¹¹ Агнатство се наричало цивилното родство в древен Рим – всички лица от една фамилия са агнати, независимо дали имат помежду си кръвна връзка – вж. Андреев, М. Цит. съч., с.179.

ставявали едно автономно цяло – римската familia.¹² Счита се, че у хората е „отсъствала потребност” да сключват сделки с трети лица /извън фамилията/ по повод фамилната собственост.¹³ В същото време, неограничената власт на pater familias в рамките на фамилията обхващала едновременно лични и вещни правомощия, а обект на наследствено правоприемство в архаичното право била самата роля на домовладелец. Такова правоприемство се осъществявало независимо от волята на правоприемника.¹⁴ И като последица от установеното, че се наследява не имущество, а „длъжността” глава на семейството, новият домовладелец отговарял за дълговете на наследодателя в пълен обем, а не до размера на актива на полученото.

Като повратен момент в архаичното разбиране за имущество и наследяване в древен Рим се отбелязват реформите на цар Сервий Тулий през VI в. пр.н.е., който въвел имуществен ценз и разделил обществото на класи и центурии.¹⁵ Собствениците на имущество формално се диференцирали според военните функции. Притежаването на имущество постепенно се „превърнало в ценност” за древните римляни.

Военната реформа довела и до някои значими социални последици: разширила се юридическата самостоятелност на подвластните и се създад нов режим на наследяване у плебеите, който се противопоставил на патрицианската идея за първородството.¹⁶ Появил се „консорциумът на братята” – consortium „ergo non cito” – в дословен превод означава „без да се предприема подялба”. Същността на консорциума била в това, че дори при наличие на чичовци – братя на покойния баща или по-голям брат, всички братя – синове на наследодателя получавали равно и общо управление на семейното имущество, като след смъртта на баща си всеки от тях ставал самостоятелен домовладелец.¹⁷ По този начин постепенно се установявало равноправие в наследяването на подвластните синове от първа степен на родство, отпаднало значението на първородството, увеличил се броят на еманципациите и семействата на синовете станали юридически самотоятелни. В наследяването започнал да се проявява индивидуализмът – фигурата на отделния наследник започнала да придобива правно значение.

Впоследствие, консорциумът бил взаимстван от патрициите, а в класическото римско право се развило наследяването по колена – in stirpes и заместване на един от подвластните, починал преди своя баща, от неговите деца – внуци на наследодателя. Последните наследявали и си разделяли дела на своя баща. Така се заражда наследяването по представителство или, според възприетата у нас терминология, наследяване по заместване. Трансмисията се появява на по-късен етап, но може да се счита, че тя има общи корени с наследяването по заместване, а именно възприемането на идеята за наследствения индивидуализъм – персонификацията на отделния наследник, станала възможна благодарение утвърждаването на фигурата на консорциума на братята.

Основни наследници по закон в архаичното право били подвластните на наследодателя – sui heredes – свои наследници и най-вече низходящите по мъжка линия /синовете, включително осиновените, внуците, които заместваха своя баща/, а след тях –

¹² Дождев, Д. Римское архаичное наследственное право. Под ред. Нерсесянца, М. Норма, 2015, с.645.

¹³ Дождев, Д. Цит.съч., с.65.

¹⁴ Смирнов, С. Цит.съч., с.22.

¹⁵ Смирнов, С. Цит.съч., с.23.

¹⁶ Смирнов, С. Цит.съч., с.24.

¹⁷ Дождев, Д. Наследственное право в Риме в эпоху ранней республики.

низходящите по женска линия и съпругите. Своите наследници се считали автоматически приели наследството, тъй като още докато е бил жив бащата, в определен смисъл, имали положението на „собственици“ – те получавали не наследство, а свободно управление на имуществото.¹⁸

Особеностите на наследяването от внуците е пояснена в Институциите на Юстиниан: ако синът умре преди бащата или по някаква причина приживе излезе от неговата власт, тогава неговите деца стават правоприемници на бащата на своя баща. За да бъдат внукът и внучката *свои наследници* не е било достатъчно да са се намирали под властта на своя дядо при неговата смърт. Допълнително е трябвало техният баща, докато е бил жив дядото, да е престанал да бъде *свои* наследник, защото е починал, или по някаква друга причина. Само при тези условия внукът и внучката наследявали *вместо* своя баща, като си разделяли неговия дял.¹⁹ При това, призоваването на внуците, които заместваха баща си, ставало едновременно с другите деца на наследодателя. Правилото се прилагало и за подвластните правнуци, които се призовавали заедно със *sui heredes* от предходните поколения.

В архаичното право, за разлика от наследяването по права линия, при призоваване на сребрени роднини, които не са били под властта на починалия, едновременно призоваване на лица от различни поколения не се прилагало.²⁰

Както вече споменахме, своите наследници се считали автоматически приели наследството. Другите категории наследници – *extranei heredes* – тези, които не били под властта на починалия, е трябвало да извършат акт на приемане. В посочената категория са влизали назначените със завещание наследници или агнатите на наследодателя – неговите роднини по мъжка сребрена линия: пълнокръвни или еднокръвни братя, чичо и племенник, братовчеди и др.²¹ С предимство при определяне на наследника се е ползвало завещанието и само, ако такова липсвало, се призовавали агнатите.²²

Предвид предмета на настоящото изследване, може да се постави въпросът какво е било предвидено в случай на смърт на призования агнат преди приемане на наследството. Според архаичното римско право, децата на призования най-близък агнат, умрял преди приемане на наследството, не са наследявали вместо него. Същото правило се прилагало и когато призованият агнат се отказвал от наследството.²³ Така става ясно, че трансмисия в посочените случаи не се прилагала. По-късно правилото за недопустимост на трансмисията в посочените случаи било отменено с преторски едикт.

В обобщение можем да заключим, че в архаичното цивилно право трансмисия не се допускала. Твърде възможно е отсъствието на потребност от такава фигура да се дължи на агнатския принцип в наследяването и на автоматичното приемане на наследството от *sui heredes*, без да е бил необходим какъвто и да било нарочен акт. По-късно преторската практика позволила на *своите* наследници да извършват отказ от

¹⁸ D. 28.2.11.

¹⁹ Gai.2.156.

²⁰ Смирнов, С. Цит.съч., с.27. Понастоящем това правило се е запазило у нас при наследяване в четвърти наследствен ред, но в реда на братята и сестрите е изоставено – чл.....3Н.

²¹ Gai.3.10.

²² Gai.3.11.

²³ Gai.3.12: „В този ред /наследяване на агнатите/ няма приемство и затова, ако най-близкият агнат се откаже от наследството или почине преди приемането му, то по-нататъшните агнати не се допускат до наследяване.”

наследство. На низходящите се предоставял 100-дневен срок, в който да подадат искане за предоставяне на владението, освен ако кредиторите не са поискали по-кратък период за размисъл на наследника.²⁴

В романистиката е общоприето разбирането, че правото на приемане на наследство – *ius adeundi* е било строго лично и се е прекратявало със смъртта на неговия носител.²⁵

В заключение на обзора на римското наследяване в архаичната епоха ще отбележим няколко основни момента. Дванадесетте таблици – първият известен източник на правни норми, са регулирали обществените отношения в неголямата градска римска община – *civitas*. Постепенно обаче положението на древен Рим във вътрешен и външен план се променяло: увеличавала се неговата военна мощ, администрацията се разраствала, външнополитическото влияние се усилвало. За няколко десетилетия Рим подчинил целия Апенински полуостров и променил статута си на полисна държава. Нормите на архаичния децемвирален свод вече не отговаряли на нуждите на управляващите и това наложило преосмисляне на установения правов ред.

През първи век пр. н.е. Рим се превърнал в империя, с което окончателно били изоставени републиканските принципи, както в обществения живот, така и в правното регулиране. Все по-голямо значение придобивали новите източници на правото – императорските постановления и преторския едикт, чиято основна цел била да отговорят на развиващите се потребности на частния оборот. В тази връзка, с особена защита се ползвали и наследниците на онзи, който, поради отсъствие от дома си заради интересите на държавата, пропускал да приеме наследство, открито в негова полза. Именно тук могат да се открият корените на трансмисията, нуждата от която се била зародила още по-рано.²⁶

3.2. Класически период: зараждане на трансмисията в преторската и императорската практики²⁷

Намесата на претора в цивилното право се проявявала в различни аспекти и имала различен интензитет. На претора се приписва заслугата да включи в основата на наследяването по закон /интестатно наследяване/ принципа на кръвното родство – когнатството, което изместило доминиращия до този момент агнатски принцип. Едно от най-смелите решения в областта на наследственото право било поставянето на еманципираните низходящи наред с нееманципираните и предпочитането им пред агнатите: преторът не позволявал цивилния наследник /агнатът/ да отнеме наследството от еманципирания, комуто било дадено владението – *bonorum possessio*.²⁸ По този начин владението ставало окончателно – *cum re*, а намесата на претора не била само за допълване на цивилното право, а представлявала коригиране на установените правила. Постепенно, чрез наслояване на преторския едикт върху институтите на цивилното наследствено право, се създавала нова система на наследяване.

²⁴ Gai. 2.170.;2.167.

²⁵ Така Смирнов, С. Цит. съч., с.31. Авторът цитира следните автори: Дернбург, Г., Гримм, Д., Гарсиа Гарридо, Чиларж, К., Новицки, И.

²⁶ Смирнов, С. Цит. съч., с.34

²⁷ В литературата прототипът на трансмисията в римското право бива наричан условно „прото-трансмисия“ – Смирнов, С. Цит. съч., с.35.

²⁸ Андреев, М. Цит. съч., с.418.

Преторът обособил четири наследствени класи.²⁹ Друга особеност на наследяването по преторския едикт е изоставяне на принципа за придобиване на наследството по право. Необходимо било наследниците да потърсят наследството и да го придобият по силата на декрет, издаван от претора. На всяка от класите бил даван 100-дневен срок за приемане на наследството, като за родителите и децата на наследодателя срокът бил 1-годишен и започвал да тече от узнаване за призоваването.

Преторът въвел възможност за въздържане от приемане на наследството при условие, че подвластните домашни наследници все още не са се намесили в работите на наследството. Всички останали наследници – така наречените външни – *heredes extranei* е трябвало да го приемат чрез едностранно формално волеизявление – *cretio*, а в класическия период се утвърдила възможността за неформално приемане – чрез определени действия /мълчаливо/: разпоредителни действия с наследствено имущество, отчуждаване на наследствени вещи, събиране на вземания на наследодателя и др.

В епохата, в която наследството вече не се придобивало автоматично в момента на смъртта на наследодателя, се зародило понятието *незаето / вакантно наследство*, което е можело да се придобива чрез едногодишно давностно владение – *узукапия*. От съществено значение за появата на трансмисията е установеното различие между възникване на правото на наследяване – *delatio* и придобиването на наследството – *acquisitio*.³⁰

Първата трансмисия в римското право се свързва с реституцията.

Някои от изследователите на римското частно право свързват първите случаи на трансмисия с предоставяне на наследниците на починал наследник на правото на приемане на полагащото се на последния наследство при *restitutio in integrum* – възстановяване на предишното положение.³¹ При това Флейшиц разглежда само трансмисията в призоваването – *transmissio delationis*: преминаване на правото на приемане на наследството към наследниците на лице, *призовано* към наследяване, но не успяло преди смъртта си да осъществи *aditio hereditatis* – приемане на наследството. Вижданията на Катков са по-непоследователни. Първоначално, авторът свързва римската трансмисия с друго преторско средство – *bonorum possessio decretalis*.³² Но по-късно в изложението прибягва до казуси, в които трансмисията се основава на реституцията.

По силата на факта, че *ius civile* не е познавало трансмисията, в случаите на смърт на призован наследник, който не е приел наследството, се призовавали другите наследници, а не неговите наследници. По какъв начин в тези случаи е действала реституцията ще разгледаме в следващото изложение.

Реституцията е преторско средство, чрез което, на основание справедливостта – *ius honorarium* се отстраняват правните последици на един действителен, от гледна точка на *ius civile*, юридически факт. Чрез своя едикт преторът присъждал реституция в полза на лице, което е претърпяло вреди поради чужда измама, лукавство, свой страх, възраст, отсъствие от дома по държавни дела.³³ В контекста на разрастването и усиляването на Римската империя и засилващото се в тази връзка значение на държав-

²⁹ Повече по въпроса – вж. Андреев, М. Цит. съч..

³⁰ Победоносцев, К. Курс гражданского права. Москва, 2003, с.259-264.

³¹ Флейшиц, Е. В: Римское частное право – учебник. Под ред. И.Новицкого, И.Перетерского.; Катков, М. Цит. съч., с.99.; Смирнов, С. Цит. съч., с.37.

³² Цит. съч., с.30.

³³ D.4.1.1.

ната служба, преторът въвел правило, че отсъствието на този, който отсъства по държавни дела, не трябва да причинява вреди нито на него, нито на когото и да било.³⁴ Затова, много вероятно е първото приложение на трансмисията да е свързано именно с отсъствието от дома по държавни дела на наследника.³⁵ Това се сочи като първата разновидност на трансмисията – *transmissio ex capite in integrum restitutionis*.³⁶

Посочената трансмисия е разгледана по-детайлно в литературата от немския романист Ю.Барон, който стига да извода, че същата се е прилагала в два случая: 1. когато призованият е имал право да иска реституция поради пропуснат срок за приемане на наследството, но е починал преди да поиска реституция – тогава неговите наследници са могли да сторят това, тъй като „правото на реституция преминавало по наследство” и 2. когато призованият умира след откриване на наследството, което не можел да приеме по уважителни причини /в действителност, тук вреда няма, съответно основания за реституция също не са налице/ – в тези случаи неговите наследници могли да искат реституция срещу отмяната на *delatio*, последвала неговата смърт /т.е. срещу отмяната на призоваването на техния наследодател/.³⁷ Като примери за „уважителни причини” във втория случай авторът посочва отсъствието на наследника по държавни дела, незнание за откриване на наследството, заблуждение по повод основанията за призоваване към наследяване.

Приложението на трансмисията в класическото римско право най-добре се илюстрира с един казус, който е свързан с отсъствие по държавни дела на наследника. Казусът „Реституция след смъртта на починал наследник – прокуратора на Киликия”: прокураторът на Киликия Панноний Авит бил назначен за наследник по завещание, но преди да узнае това, починал. Неговите наследници не могли да докажат правата си върху наследственото имущество и решили да искат възстановяване на първоначалното положение – реституция от името на починалия. В случая реституцията не съответствала на буквата на закона, защото Авит починал преди да изтече срокът за приемане на наследството, в този смисъл, не е претърпял вреда и, стриктно погледнато, не е придобил право на реституция. Следователно, неговите наследници също не били придобили такова право. На наследниците обаче било признато правото на реституция, основавайки се на съображения за справедливост, защото със смъртта на Авит те изгубили права върху полагащото му се наследство.

В разгледания казус от особено значение и за съвременното разбиране на трансмисията е, че Авит е починал, *без да се е лишил* от правото си да приеме наследството. „Непосредствена причина” за погасяване на правото да приеме наследството била неговата смърт. Фактът на отсъствието по държавни дела е „косвената причина”, в резултат на която смъртта е довела до прекратяване на правото.³⁸ Цитираният тук автор отбелязва, че именно реституцията „превръща ненаследимите права в наследими”, имайки предвид правото на приемане на наследството.³⁹

Трансмисия във връзка с реституция откриваме в още един казус: „Реституция след смъртта на центурион Валериан.” Центурион Валериан, при едно от отсъст-

³⁴ D.50.16.140. Постепенно се налага идеята, че лице, което не е могло да приеме наследството, не може да се разглежда като нежелаещ да го приеме. – D.29.2.4.

³⁵ D. 4.1.6.

³⁶ Смирнов, С. Цит.съч., с.38-39.

³⁷ Според цитирането от Смирнов, С., с.39: Барон, Ю. Система римского гражданского права / пер. С немецкого Л. Петражицкого, 1908 г., с.160-161.

³⁸ Катков, М. Цит. съч., с.109-117.

³⁹ Цит. съч., с.120-123.

вията си по държавни дела, починал преди да получи от претора *bonorum possessio* за наследството, към което бил призван. Наследникът на Валериан се обърнал към претора с молба да му присъди реституция, като по този начин той щял да встъпи в положението, в което бил неговият наследодател преди смъртта си и да получи *bonorum possessio*, което самият Валериан не получил. Молбата на наследника била удовлетворена с императорска конституция със следните аргументи: Валериан е пропуснал срока, в който е следвало да поиска *bonorum possessio*; с пропускането на срока той се лишава от *bonorum possessio* и умира. По този начин още приживе Валериан е претърпял вреда /като е пропуснал да придобие едно имуществено право/ и затова неговите наследници получават правото на реституция, която самият Валериан приживе е придобил.⁴⁰ В разгледания казус трансмисията е обусловена не само от отсъствието на наследника по държавни дела, а най-вече от наличието на основания за реституция.⁴¹

Като съществена последица от реституцията в посочения пример цитираните автори единодушно сочат, че по отношение искането от претора на *bonorum possessio* наследникът заставал в такова положение, в каквото е бил неговият наследодател. Различно е обаче обяснението на механизма, чрез който се достигало до това положение. Според Катков, това се дължи на наследяване на правото /на наследяване/, а според Смирнов – на приемство в правоотношението /наследникът встъпва в правоотношението на своя наследодател/.

Основната разлика между двата разгледани казуса – за Валериан и за прокуратора на Киликия е, че във втория случай правото на реституция е принадлежало на самия трансмитент /починалия междинен наследник/ докато същият е бил жив.⁴²

Следващата разновидност на трансмисия в римското право се свързва с механизма на *bonorum possessio*.⁴³

Практиката на *bonorum possessio decretalis* представлявала предоставяне от претора владението на дадено наследство на наследник, чиито права, според по-стриктното

⁴⁰ Катков, М. Цит.съч., с.99-100.

⁴¹ Така Катков, М. Цит.съч., с.101; Смирнов, С. Цит.съч., с.42.

⁴² В литературата са посочени и други примери с елементи на трансмисия – Смирнов, С. Цит.съч., с.42-43: авторът описва коментарите на Улпиан – юрист от епохата на династията на Северите, към фрагменти на Тертулиевия /123 г.н.е./ и Орфитиевия /178 г.н.е./ сенатоконсулти – D.38.17. С тези сенатоконсулти се установявал редът за наследяване на майка от нейните деца, ако тя е свободна от властта на съпруга или баща си /ако майката не е била свободна, се считало, че нейното имущество принадлежи на онзи, под чиято власт се е намирала, респективно след смъртта ѝ наследство не се откривало/. Децата след смъртта на „свободна“ майка не се явявали *sui heredes*, следователно те е трябвало да извършат акт на приемане на наследството. В тази връзка Улпиан разглежда казуса: *На какво основание се призовава агнатът?*: Ако починалата жена има син и роднина – друг агнат, и докато синът обмисля дали да приеме наследството, агнатът на майката почине и остави свой наследник, а нейният син се откаже от наследство, тогава може ли да бъде допунат до наследяване синът на починалия агнат? Позовавайки се на римския юрист Юлиан /2 в.н.е./, Улпиан стига до извода, че според Тертулиевия сенатоконсулт – D.38.17.11., към наследяване следва да бъде призван следващия агнат. От посочения казус се налага изводът, че за разлика от архаическото правило за недопускане на трансмисията по отношение на потомците на починал агнат, през 2 в.н.е. приемството на потомците на такъв агнат е било признато.

⁴³ С това преторско средство свързва появата на трансмисията Катков, който е критикуван за непоследователност в научните си тези от съвременния изследовател Смирнов, С. Цит. съч., с.43.

цивилно право, можели да се окажат спорни. *bonorum possessio* се предоставяло както чрез едикт, така и чрез декрет, издаван за всеки конкретен случай.

В Дигестите могат да бъдат открити няколко казуса, в които на наследници се предоставя *bonorum possessio* с последваща трансмисия на техния наследствено-правен статус. Завещанията, с които наследодател назначава наследник, но не споменава дете, заченато и неродено докато същият наследодател е бил жив,⁴⁴ били недействителни според цивилното право. За постумите съществували две възможности: или да бъдат назначени за наследници със завещание, или открито да бъдат лишени от наследство. Завещание, в което те не се споменавали, не било недействително изначално, а загубвало правната си сила от момента на раждането.⁴⁵ Като основание за наследяване на постумите се приемало пребиваването във властта на домовладелеца, в което постумът би се оказал при условие, че се е родил преди смъртта на наследодателя.

До евентуалното раждане на заченатото дете посоченият в завещанието наследник не можел нито да приеме наследството, нито да поиска неговото владение, като при това заченатият можел изобщо да не съществува /при мнима бременност/. Затова, чрез преторски едикт на такъв наследник била предоставена привилегията да иска владението на наследството – *bonorum possessionis beneficium*. Нещо повече: когато наследникът по завещание умира преди да поиска владението, привилегията на владението преминавала към неговите наследници. Описаната преторска помощ е била „особено необходима“ за еманципирания син на наследодателя, който излизайки от властта на своя баща, преставал да бъде негов наследник по закон и можел да наследява само по завещание.⁴⁶ *Beneficium possessionis* обаче се различава от трансмисията, защото в случая наследникът не е призван, което е задължителен елемент на трансмисията. *Bonorum possessio decretalis* се определя като средство още по-либерално от трансмисията, което доказва отмяната на принципа за нейната недопустимост.⁴⁷

От разгледаните примери бихме могли да обобщим, че зараждането на трансмисията се отнася към епохата на класическото римско право. Характерният за нея механизъм откриваме в преторските и императорски едикти по частни дела, в случаи, свързани с реституция и с *bonorum possessio*.

3.3. Развитие на трансмисията в следкласическата и в юстиниановата епоха

В конституция 450 на императорите Теодосий II и Валентиниан III откриваме правило, съгласно което, ако децата, внуците или правнуците, независимо от пола, са назначени от своите възходящи за наследници по завещание, но починали преди откриване на въпросното завещание, тогава полагащото им се наследство /по завещание/ може да бъде придобито от техните низходящи наследници.⁴⁸ Предвиденият в конституция 450 механизъм представлява трансмисия, според някои автори, а други го определят като законна субституция.⁴⁹ Съществени елементи на *transmissio Theodosiana* са: трансмитентът трябва да е такъв низходящ на наследодателя, който е починал преди откриване на завещанието, а трансмисари могат да бъдат само низходящи на трансмитента, които са негови наследници.

⁴⁴ Такива деца древните римляни наричали *postumi aquilani* – постуми.

⁴⁵ Дождев, Д. Римское архаическое наследственное право. С.150-152.

⁴⁶ Смирнов, С. Цит. съч., с.44.

⁴⁷ Катков, М. Цит. съч., с.34.

⁴⁸ СI.6.52.

⁴⁹ Катков, М. Цит. съч., с.73 – авторът цитира Хуго, Марецолл, Синтенсис.

Още по-завършен и универсален пример за трансмисия откриваме в конституцията на император Юстиниан от 529 г. и в новелата от 544 г.⁵⁰ Според конституцията от 529 г., ако призованият почине до една година откакто му е станало известно за неговото призоваване, без да е приел или отказал наследството, или преди да е изтекъл *spatium deliberandi* – срокът за размисъл, ако е поискал такъв, тогава неговите наследници могат в оставащия срок да решат дали да приемат това наследство. С новелата от 544 г. се отменя изискването за знание за призоваването по отношение непълнолетните трансмитенти. От посочените примери става ясно, че самото право на наследяване преминава по наследство.

В *transmissio Iustiniana* се срещат главните предпоставки за прилагане механизма на трансмисията, които по-късно се възприемат в европейското и руското законодателство: призоваване към наследяване на трансмитента и значението на срока от призоваването до неговата смърт.

В заключение, завършвайки обзора на зараждането и развитието на наследствената трансмисия в римското право, ще обобщим нейните най-характерни особености.

Социални предпоставки за възникване на трансмисията в Древен Рим откриваме още в VI в. пр. н.е., когато реформите на цар Сервий Тулий насърчават развитието на частната собственост и като последица от това – нараства индивидуализма на личността. Режимът на наследяване се променя – в началото при плебеите, а след това и при патрициите и преминава от „хоризонтален” към „вертикален” ред. Вертикалният принцип се проявява при правопримство за низходящите, което позволява наследственият статус да се прехвърля към потомците на починал наследодател.

След превръщането на Рим от *civitas* в империя се засилват противоречията между архаичното законодателство и гражданския оборот. В правната система придобиват първостепенно значение актовете на императора и на претора, в които механизмът на трансмисията получава своето развитие като проявление на справедливостта. В класическия период трансмисията все още не е закрепена като универсално правило, но нейното съществуване в практиката се потвърждава от множество казуси.

Утвърждаването на трансмисията като общо правило на законодателно ниво се осъществява в следкласическия период от развитието на римското частно право.

---

⁵⁰ С. 6.30.19.pr.